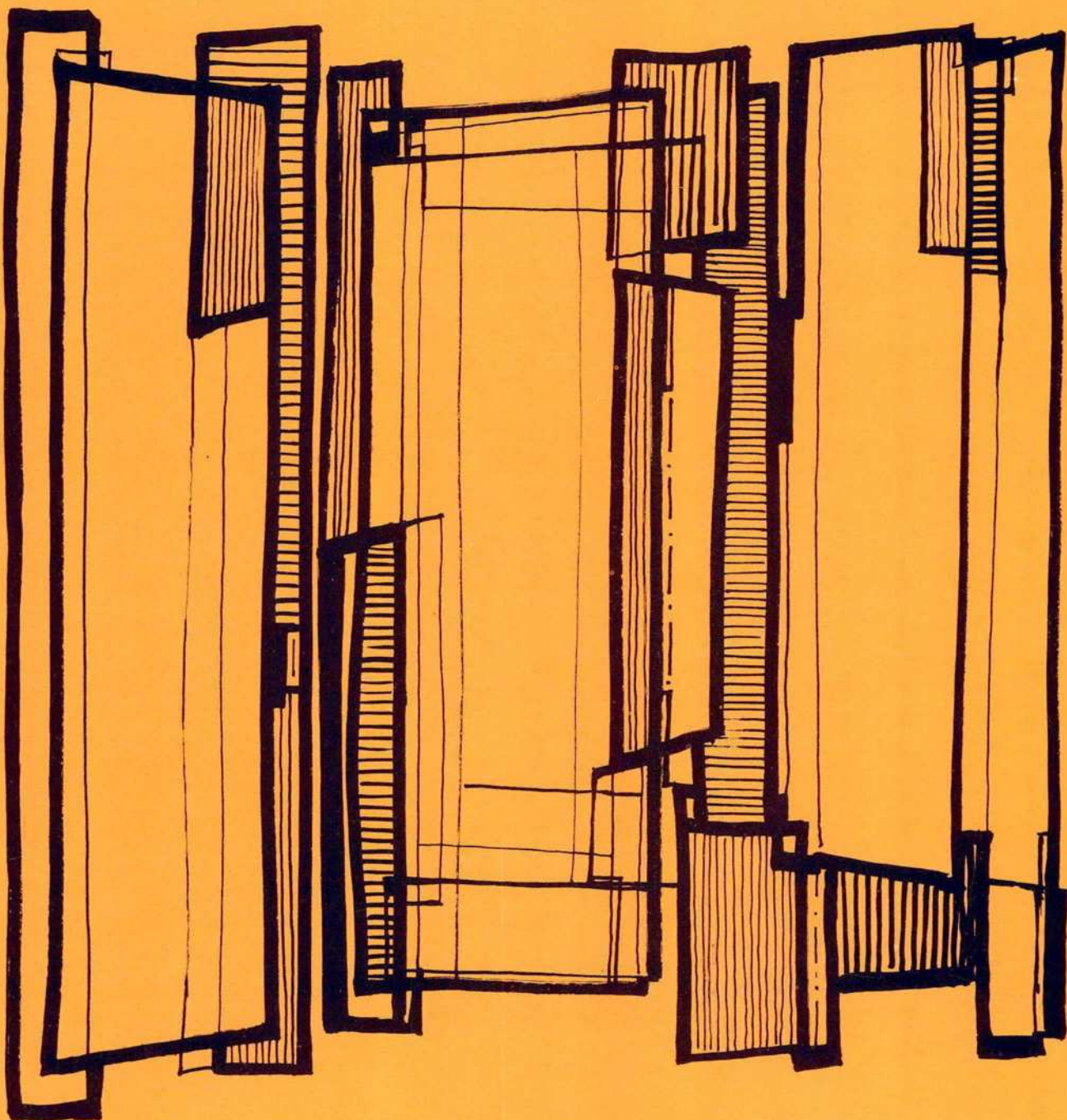

radio scola

- Cuntegn**
- 314 Egna visita a la Muntogna da Schons
da Georgina Schaller a Gion Risch Cantieni, Donat
 - 315 Aglia e girun, da Chasper Buchli, Zernez
 - 316 Aventuras dgl aviul Floret, da Bistgaun Cathomen, Schluein

2-84

radio scola

Organ uffizial da la Cumissiun da Radioscola CRR
(Cuminanza Rumantscha da Radio a Televisiun)

Annada 31, 1984, nr. 1

Ediziun dal Radio Rumantsch Cuira

Abunament frs. 12. — / 6 carnets ad onn

pustaziuns d'abunament e da carnets singuls èn da drizzar al post
da programs, via dal teater 1, 7000 Cuira, tel. 081/22 95 66

Cuverta da Jacques Guidon

Temp d'emissiun mintgamai la gievgia (il glindesdi sequent la repetiziun) sin il 2. program e sin la lingua 1 dal radiotelefon a las 9.30–10.00.

Sin via

Igl ei da quintar che ils novs temps d'emissiun seigien aunc buca penetrai en tut las scolas ni tier tut ils auditurs. Perquei eisi segir indicau da puntuar quella midada ina ulteriura gada cheu dasperas en ina finiastra. Il fatg che l'emissiun da Radioscola vegn emessa mo sur ils emetturs grischuns ei matei buca stau in schenghetg da biemaun beinvegniu. Nus dil Radio romontsch savein mo deplorar quei fatg, damai che nos numerus abbonents dil carnet Radioscola dalla bassa ein sclaus da tedlar nossas emissiuns.

Per finir less jeu admetter in cordial engraziament a miu antecessur, Cristian Joos, che ha surpriu uss autras incaricas tiel radio. Duront ina partida onns eis el sestentaus da porscher als magisters emissiuns che han segir anflau buna accoglientscha en nossas scolas. Cristian Joos resta vinavon el collegi redacziunal quei surtut era per tgirar las emissiuns en lungatg sutsilvan.

Richard Cavigelli

Cumissiun da Radioscola

Richard Cavigelli, president e represchentant dal radio,
7000 Cuira, tel. 081/22 95 66

Bistgaun Cathomen, scolast, 7131 Schluein, tel. 086/2 44 35

Claudio Gustin, inspector, 7531 Sta. Maria, tel. 082/8 53 05

Mario Jegher, scol. sec., 7451 Tinizong, tel. 081/74 17 24

Augustin Manetsch, scol. sec., 7180 Mustér, tel. 086/7 53 32

Romedi Reinalter, magister, Chesa Cristolais, 7503 Samedan,
tel. 082/6 44 85

Georgina Schaller-Gabriel, surmestra, 7431 Donat,
tel. 081/61 18 08

Cumissiun redacziunala

Richard Cavigelli, coordinatur e responsabel per l'ediziun
Rico Falett, 7551 Sent, tel. 084/9 10 32

Mario Jegher, 7451 Tinizong, tel. 081/74 17 24

Cristian Joos, post da programs, 7000 Cuira, tel. 081/22 95 66

Survesta dils temps d'emissiun pil Radioscola

L'emprema emissiun vegn adina la gievgia allas 9.30–10.00. La repetiziun suonda mintgamai il gliendisdis sissu. L'emissiun Radioscola sa vegnir recepida mo el Grischun e quei sil secund program (Radio DRS 2) sco era sin la lingua 1 dil radiotelefon.

Il carnet Radioscola vegn tarmess gratuitamein allas scolas. Privats san abbonar il carnet per 12. — frs. ad onn.

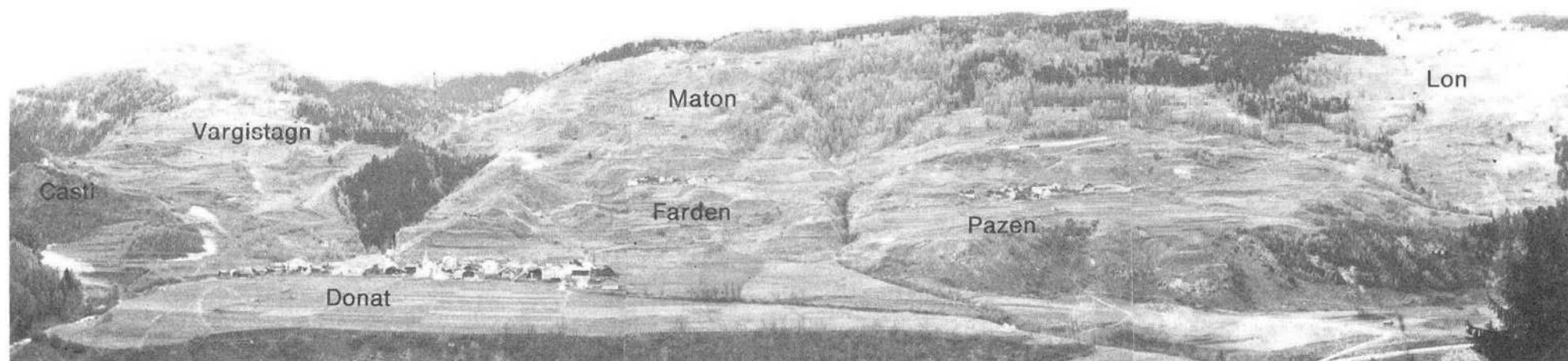
Cuntegn e datas d'emissiun

23-02-84	Egna visita a la Muntogna da Schons	da la 4.
27-02-84	da Georgina Schaller a Gion Risch Cantieni, Donat	classe anzei
	An quella emissiun praschaintan igls dus auturs, surmesters a Donat, anzemen cun lur sculars lur stretga patria. Cun agid digl panorama da la Muntogna da Schons duess igl scular ear saver s'orientar geograficameing davart quella beala spunda ved igl Ragn posteriur.	
	Igl figl cugl panorama da la Muntogna da Schons san igns ratrer sco separo par la classe.	
	Adressa: Stampa Romontscha, 7180 Mustér (tel. 086-7 54 41)	
08-03-84	Aglia e girun	da la
12-03-84	da Chasper Buchli, Zernez	5. classe insü
	Amo hoz vegna fat suvent confusiun cun aglia e girun. L'autur muossa detagliadamaing las differenzas. Il diari da sias observaziuns in Val Müstair interessa e fascinescha sgür a pitschen e grond.	
	Las 4 paginas A–D, stampadas eir sün ün fögl dubel pels uffants, pon gnir retrattas gratuitamaing pro la Stampa Romontscha, 7180 Mustér (tel. 086-7 54 41)	
22-03-84	Aventuras digl aviul Floret	scalem bass/
26-03-84	da Bistgaun Cathomen	scoletta
	Floret ei in aviul giuven che ha che semeglia liung a casa. Sias marveglias laian sgular el ora el mund, nua ch'el fa sias experienzas. Sco quei ch'ins sto ver mintgaton ella veta, ha era Floret cletg! Ina praula, ella quala il scolar sa s'identificar cugl aviul.	
	Igl ei d'avantatg da registrar la praula sin flisella e schar tedlar ella en duas parts.	

La Muntogna da Schons

Da Georgina Schaller a Gion Risch Cantieni anzemen cun la scola da Donat

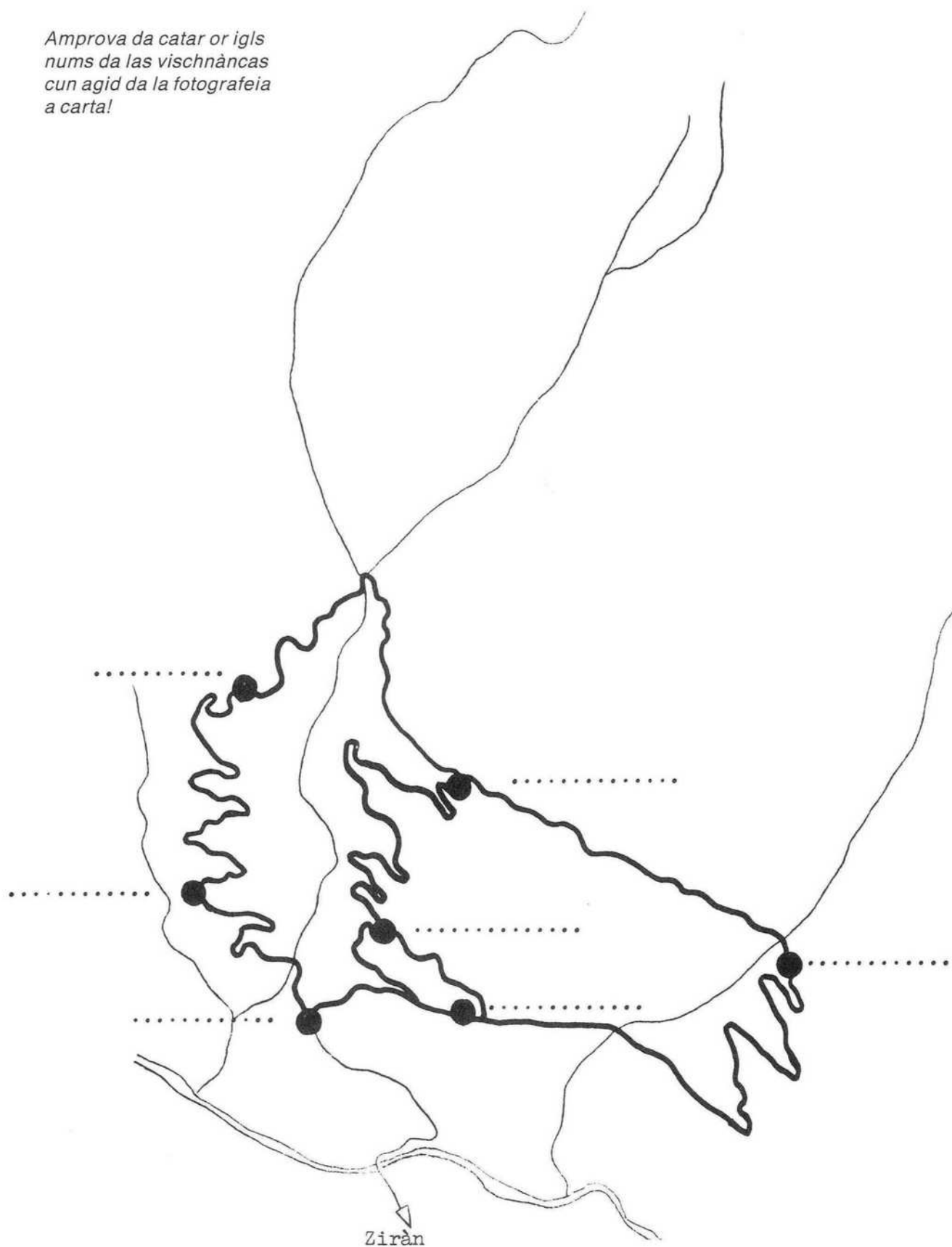
Sut Muntogna da Schons capainsa la spunda ca bada agl ost digl Bavregn giou ancunter igl Ragn posteriur. Qua an quella spunda schen nosas seat pintgas vischnàncetas sen tarassas ple pintgas e ple grândas. Tutas vardan giou ancunter Ziràn cun lur tgeas par ordinari alvas, da crap. Prest tier mintgegna da quellas vischnàncas purilas soda egnà baselgieta c'e biageada schi oranzum sco pussevel sen egn bot. Mintgànt egn ualet ca passa sper near tras la vischnàncetas, qua a tscha egnà strivleta ttagliom near egn sflatg gòld ca datan bealas variaziùns ala Muntogna da Schons.

Piz Bavregn ▲

*Amprova da catar or igls
nums da las vischnâncas
cun agid da la fotografeia
a carta!*

Ziràn

Donat

Donat, igl ple giordapes la Muntogna da Schons e cun sieus 116 abitants la ple grànda vischnànca da quellas seat. Quella sche ear agl zentrum dala Val Schons. Quegl sara bagn igl motiv partge c'igl cumegn â qua liac mintga dus ons.

Donat â egna viglia istorgia. Igls 1926 e vagnieu cato a là egna fossa cun arvieult c'igls archeologs ân dato 1500 ons avànt Cristus, peia or digl tains bòld da bronz.

Egna da las ple viglias tgeas porta igl on 1595.

An quella vischnànca catainsa difaraintas tgeas da aristocrats. Quellas sudevan oravàntut a la famiglia Martschùn (Marchion). Que num de darivar dal'Itaglia, oriundameing Marconi.

Farden

Pazen – Farden

Quellas duas vischnàncetas furman egn vaschinadi. L'istorgia da Schons sainza la getga da Gion Caldar fuss sco istorgia svizra sainza Gugliarm Tell.

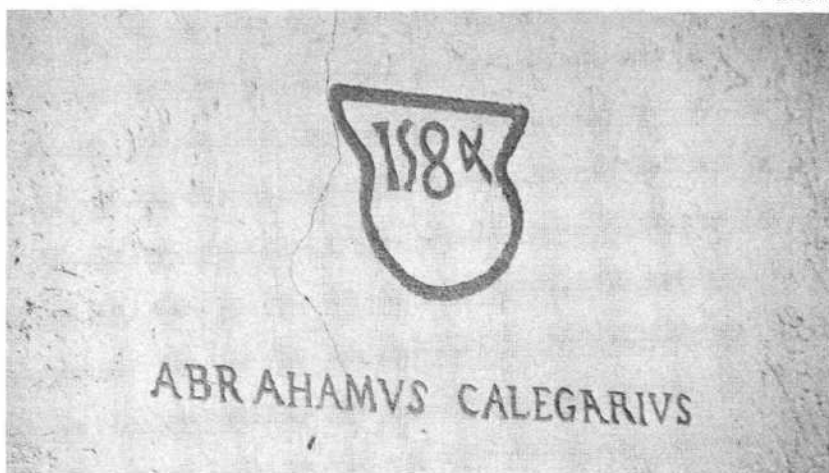
Aintasei sur Farden, an la tur segl Bot git de ver vivieu egn castlàn malziplo. Gion Caldar vegi alura taniieu el cun igl tgieu an la buglia antocen c'el segi stanschieu. Ussa â que rampùn calo da maltractar quels da Pazen a Farden.

Oz tgatign segl Bot git nigna tur ple, dantànt e igl num local Davos tur ànc rasto se Farden.

Pazen

An egna cronica viglia da Fortunat Sprecher digls 1450 vean raquinto c'igl barùn Heinrich da Razegn vegi mazo igl mastral se Pazen an la tgea Calegarius, la tgea cun aint igl esch da fier... Dr. Chr. Simonett schmegna c'igl num Caldar savessi easser vagnieu vieult giou da Calegarius, oz Calger. Bagn e la tgea (oz Janjōri) datada digls 1584, mo suainter quella cronica existava ella igls 1450.

Igl esch da fier, c'ign tgata ànc oz an quella tgea de easser quel dala tur segl Bot git.

... Forza ca Gion Caldar igl â stgieu salvar sco ragurdanza c'el â mazo igl castlàn...

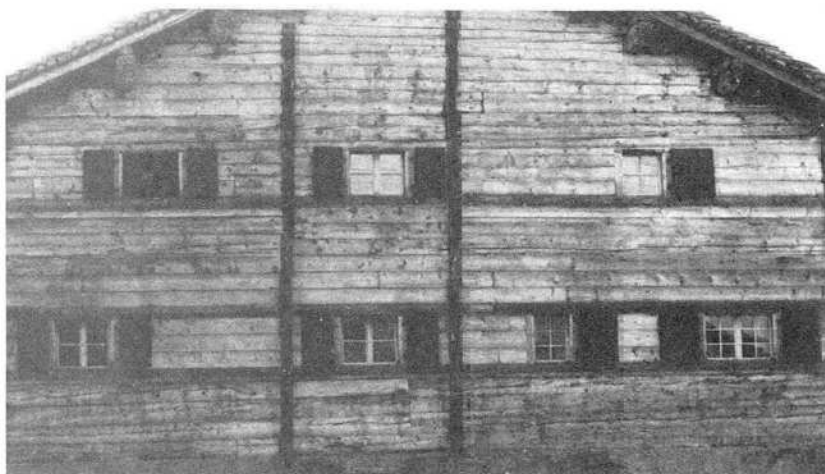
Lon

Lon e cun sieus 1582 m s/m la vischnànceta la ple òlta dala Muntogna da Schons. La baselgia stat sut tgira da monumaints.

Agl ur dala vischnànca ramura la Platera ancùnter la valada. Quella aua veva avànt da far ir mulegn a resgia da quels da Lon.

An la scola viglia da Lon, oz renovada sco tgea da vaschinadi, e an mintga cass naschieu Jerg Jenatsch, partge igl e tgientsch pussevel ca igl bab da Jenatsch eara da que tains pardicànt se Lon a steva an quella tgea.

Maton

Maton, la vischnànca damiez la Muntogna sura, eara la patria da Tumasch Dolf. Que renumno poet a componist â scho anavos a nus da Schons egn diember custevlas ovras cun sias canzùns ad istorgias. El numnava Maton Muntsulegl.

Maton â betga ple poc ca duas baselgias. Dasper la baselgia agl ur da vischnànca e ampoet orvart ànc la baselgia veadra, sco ella vean numnada. An leza de igl tgametg ver do aint egn'eada, ascheia ca quels da Maton àn alura biagieu eгна baselgia nova an egn liac mains exponieu agl tgametg.

Casti – Vargistagn

Casti a Vargistagn en davenda igls 1924 egn vaschinadi, schagea ca las vischnâncas schen betga nuna-dieu damanevel eгна da l'otra. Que vaschinadi â fatg tras egn svilup economic.

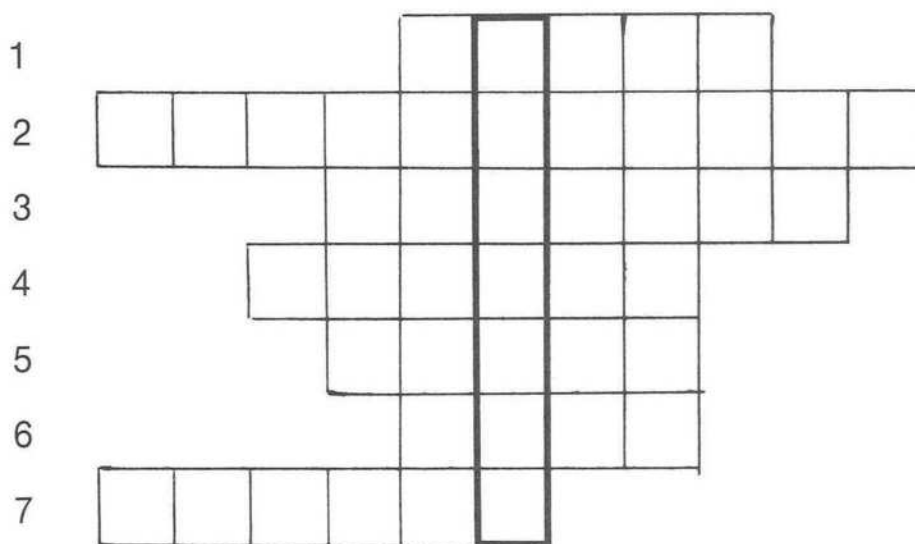

Igl SMUV â scho biagear qua egn grând albiert. Ascheia tgatan se Vargistagn on par on luvraints da quella sozietad ravagnida an quella bûn'aria a ruas-sevladad.

Angiavinada

Igl bustabs 1–7 datan igl num d'egna alp dala Muntogna da Schons, mo ear egn mel ca madirescha bòld â quella atgnadad.

- 1 Qua e d'unviern prest an mintga tgea dala Muntogna egna pegna tgòlda
- 2 Quegl dovra egn musicànt
- 3 Igl blears dala Muntogna da Schons ân betga da . . . latg, paintg a caschiel
- 4 Igl savund davos pled c'igl pardicànt dovra cura c'el gi sei igl babnoss
- 5 Egn dretg buab â quegl agl satg
- 6 Egn metal
- 7 Igl satember fan quels da Schons betga ple fagn, mobagn . . .

Aglia e girun

da Chasper Buchli, Zernez

Survista

1. mitus e legenda
pussanza, vopnas
2. our d'ün'istorgia
3. sistematica (tabella)
4. our d'ün diari
5. protecziun
6. avegnir (proget «girun»)

*Girun d'ün on e mez
in ün giardin zoologic*

foto Wassenaar

Segns characteristics

culur creschü

giuven

pais

ladezza cun alas taisas

femna
mas-chel

età

löö da viver

revier

gnieu

ourasom las vals per portar
la praja aval (~ 1600 m– 1700 m)

copulaziun

il pèr fabrica insembel il gnieu,
cuva e pavla in cumünanza

cuvada

1 jada l'on
müdada dal gnieu

temp aint il gnieu

madüranza

pavel

causa differenza ingüna
concorrenza da nudritüra
tanter aglia e girun

derasaziun

protecziun

aglia

brün-s-chür
flachas albas o grischas
suot las alas

alb

3–5 kg

2,40 m

2,20 m

~ 20 ons

blaischs, gravas

~ 150 km²

in sfessas da grippa
eir sün bos-cha

schner-marz

1–3 övs

42–45 dis

85–90 dis
pel solit 1 giuven
be d'inrar mazza
ün pitschen a tschel

4–5 ons

charn frais-cha
pustüt muntanellas, eir
cadavers ed ossa pitschna

Europa, Asia, America dal nord
populaziun sgürada pro nus

daspö 1962 suot protecziun
federala

girun

grisch-gelguaint
rain ed alas s-chüras
barbet nair pennä
ögls cun rinch cotischen

alb

5–7 kg

2,70 m

2,40 m

20–25 ons

chavorgias

~ 300 km²

scha pussibel in mez cuvels
cun pitschna entrada

schner-favrer

1–3 övs

55–58 dis

~ 110 dis
suvent 2 giuven
bod adüna vain quel chi sorta
sco seguond da l'öv magliä dal
prüm

7–10 ons

trat predilet: ossa
öss plü gronds fana ir in tocs laschond cro-
dar cun gronda precisiun our da var 100 m
sün plattas

dal 1884/85 ultima cuvada in Svizra
viva in Spagna, Sardegna, Grezia
(in Europa 200–300 in libertà)

daspö 1925 (davo destrucziun)
proget internaziunal per
reintroducziun (WWF)

Aglia e girun, da Chasper Buchli, Zerne

foto Feuerstein, Scuol

Las duos aglias fabrichan insembel lur gnieu. Mas-chel e femna cuvan e pavlan eir insembel ils pitschens. Il pèr defenda seis revier da ca. 150 km² e's resta fidel fin a la mort.

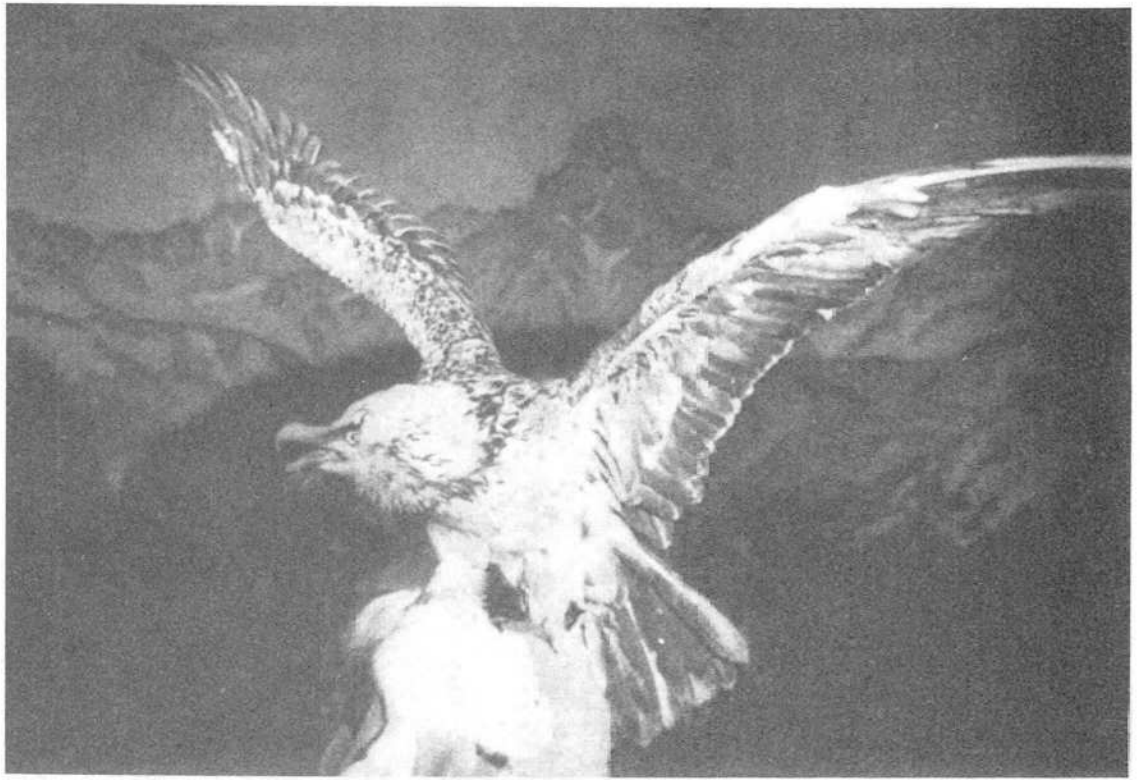
L'aglia es daspö l'on 1962 suot protecziun federala.

foto Feuerstein, Scuol

La cuvada da las aivlas dūra 42–45 dis. La giuvna sta 85–90 dis aint il gnieu – fin ch'ella ris-cha da far il prüm svoul.

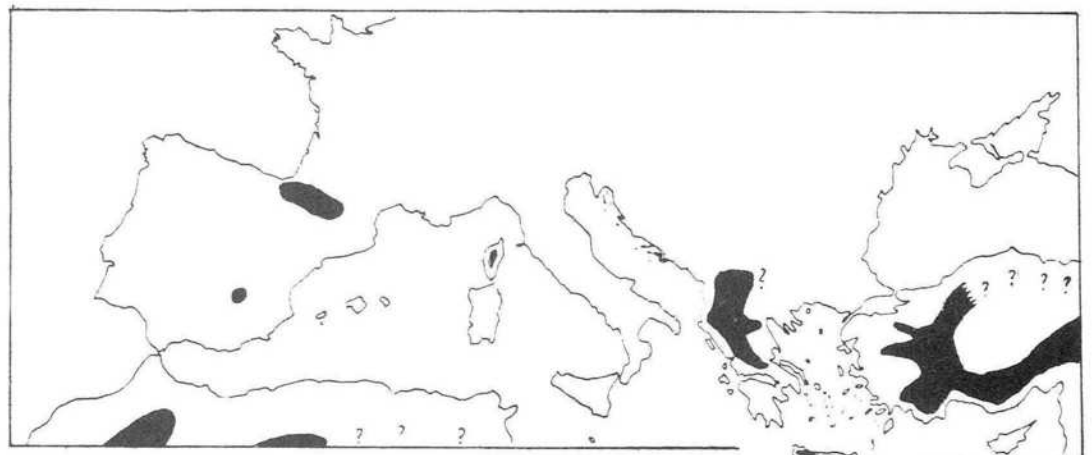
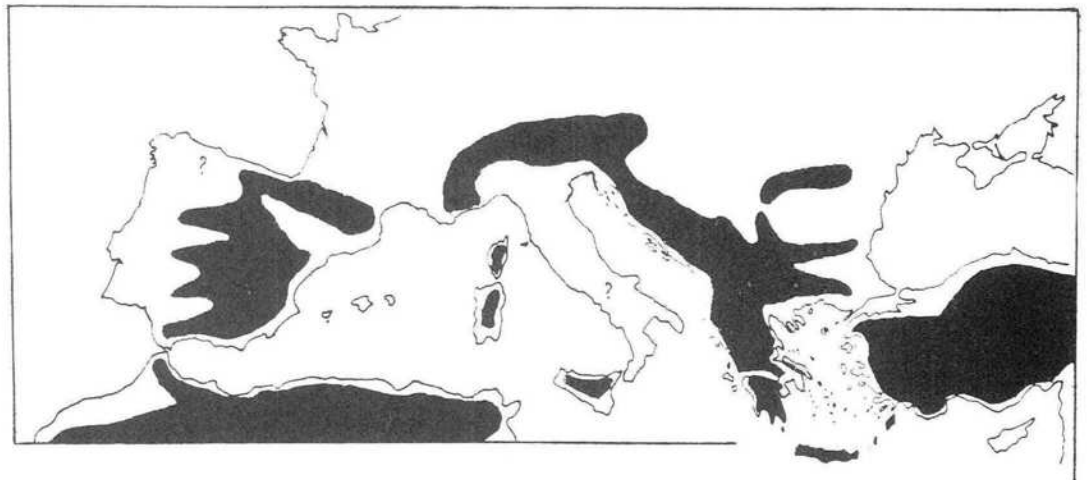
Schi'd es avuonda nudritüra vegnan trattas sù minchatant eir duos giuvnas. I capita be d'inrrar ch'üna mazza a tschella.

Il girun sajettà dal 1860 aint illa Val Tasna, impaglià aint il museum d'istorgia natürala a Cuoir. Ils pizs da las alas sun 2,44 m ourdglioter, il pical es 7 cm e la lunghezza dal daint d'immez fin pro la grifla es 11,5 cm.

Dal 1892 figürescha l'ultim girun sülla glista grischuna da chatscha. Quista bes-cha es gnüda protetta blier massa tard – pür dal 1925.

Derasaziun dal girun – principi dal 19avel tschientiner
– hoz

Segns characteristics

aglia

girun

culur creschü

giuven

pais

ladezza cun alas taisas

femna
mas-chel

età

lō da viver

revier

gnieu

copulaziun

cuvada

temp aint il gnieu

madüranza

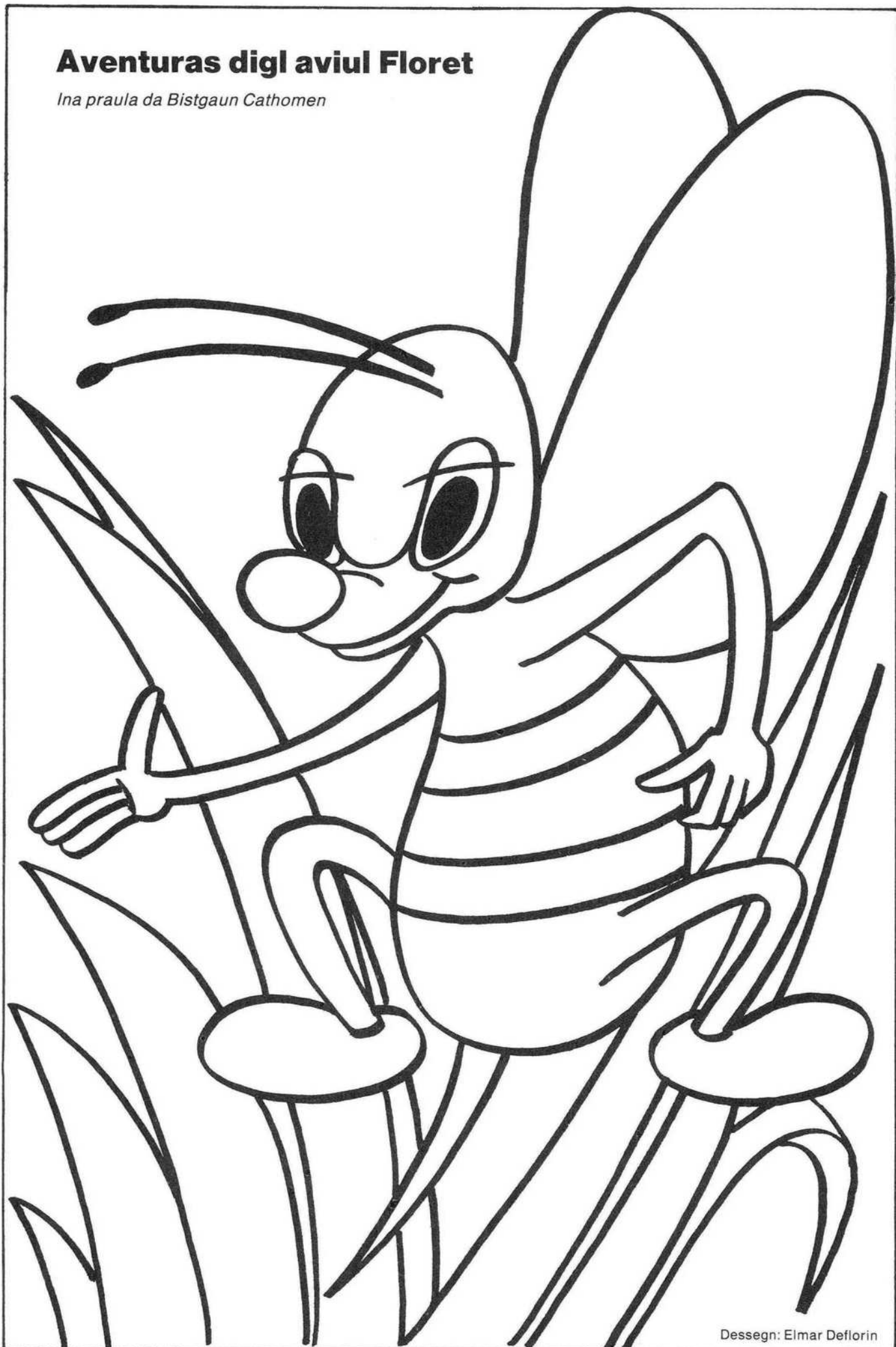
pavel

derasaziun

protecziun

Aventuras digl aviul Floret

Ina praula da Bistgaun Cathomen

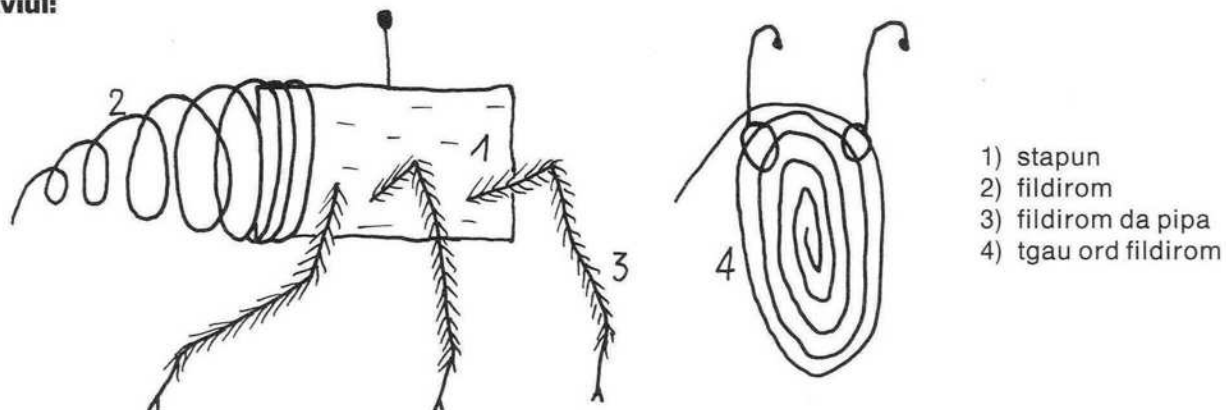

Dessegn: Elmar Deflorin

Zambregia la patgna ed in aviul

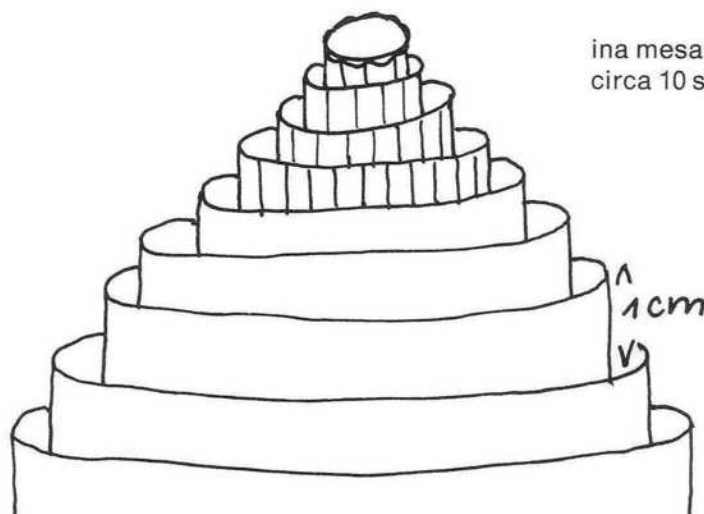
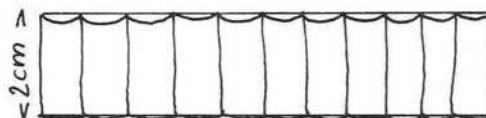
Material: fildirom, fildiroms da pipa, 1 stapun, guila, cartun dad undas, fil

Aviul:

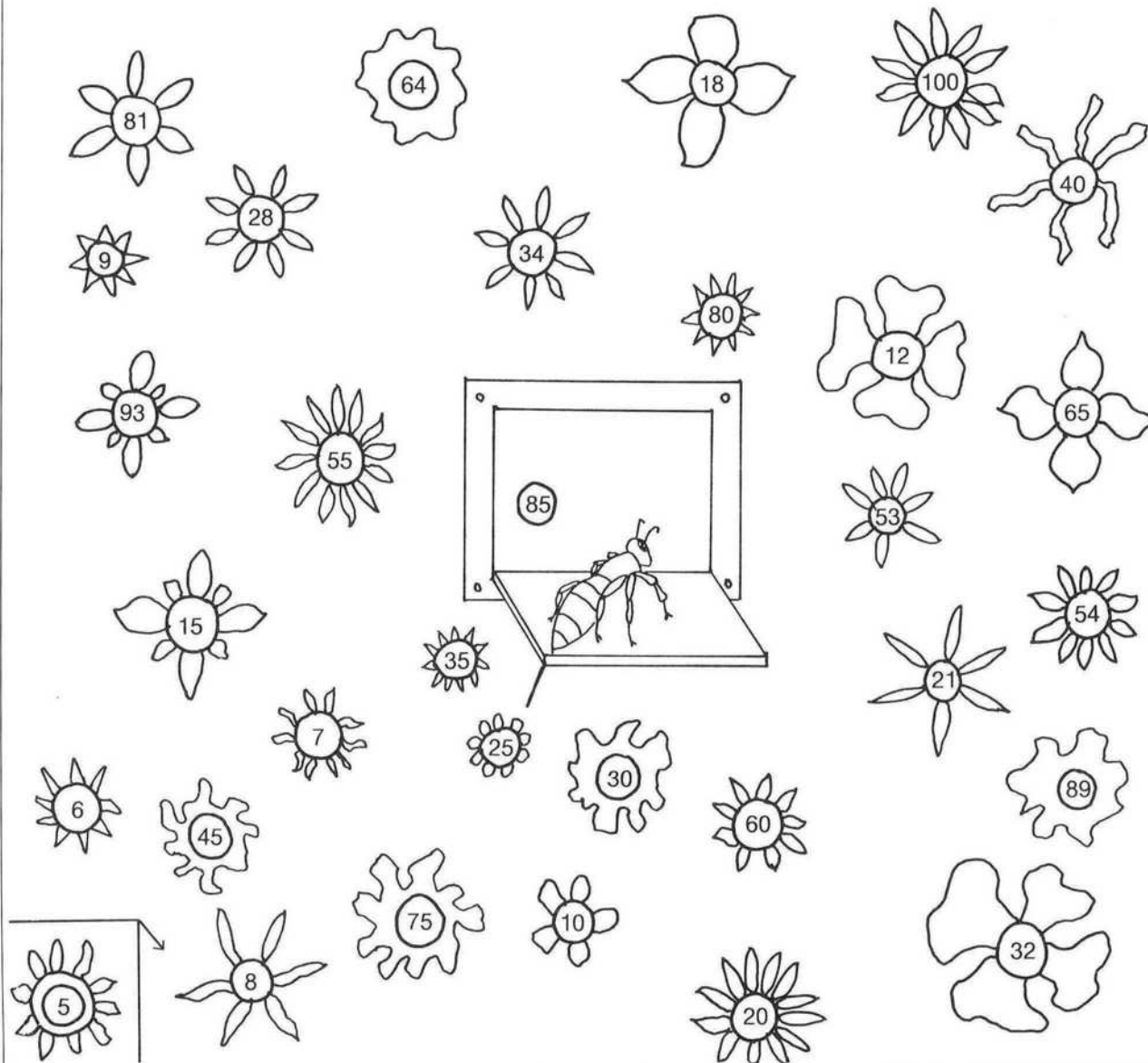
Patgna:

- 1) tagliar giu sdremas da cartun cun undas (culla maschina)
- 2) taccar ensemen ina sdrema tier ina pintga rudiala, las autras adina la mesadad sissu.
- 3) far duas da quellas mesas ruclas e taccar ellas ensemen. Fermar igl aviul vidlunder.

ina mesadad ha
circa 10 sdremas

Anflas ti la via a casa per Floret?

$$78 + \square = 83$$

$$50 + 31 = \square$$

$$75 - 21 : 9 = \square$$

$$47 + 33 = _$$

$$28 + 16 + 20 = \square$$

$$20 + \square = 80 - 25$$

$$9 \times 7 + 30 = _$$

$$85 + _ = 100$$

$$87 - \square = 75$$

$$32 + 19 - \square = 33$$

$$9 \times \square = 100 - 37$$

$$7 \times _ = 56$$

$$100 = 72 + _$$

$$64 - 30 = \square$$

$$6 \times 7 + \square = 72$$

$$43 + 57 = _$$

$$96 - 11 - 30 = \square$$

$$15 + \square = 100$$

$$49 : 7 + 46 + _ = 9 \times 7$$

$$\text{la mesadad da } 90 = \square$$

$$4 \times 9 - 11 = _$$

$$30 + 15 + 30 = \square$$

$$81 : 9 + 21 + 30 =$$

$$79 - \square = 58$$

$$9 \times 3 + 27 = \square$$

$$73 - 46 - \square = 7$$

$$4 \times \text{il dubel da } 5 = \square$$

$$80 - \square = 15$$

$$72 : 9 \times \square = 32$$

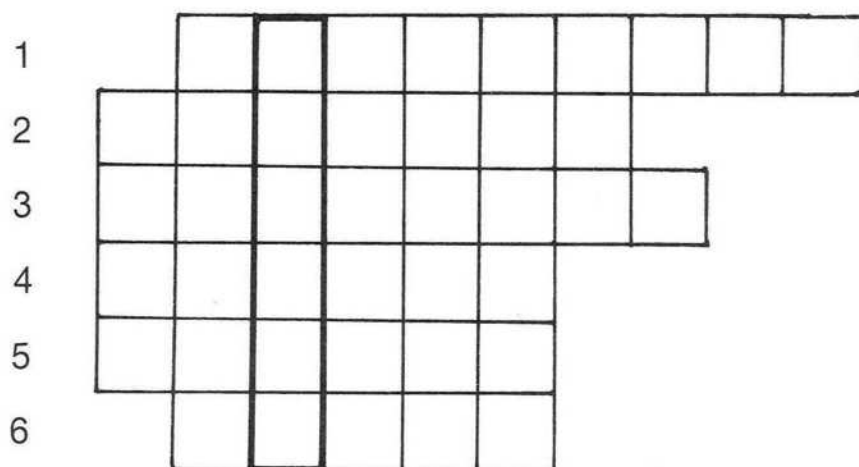
$$26 + 27 = _$$

$$60 + 29 = _$$

$$40 : 5 = 72 : _$$

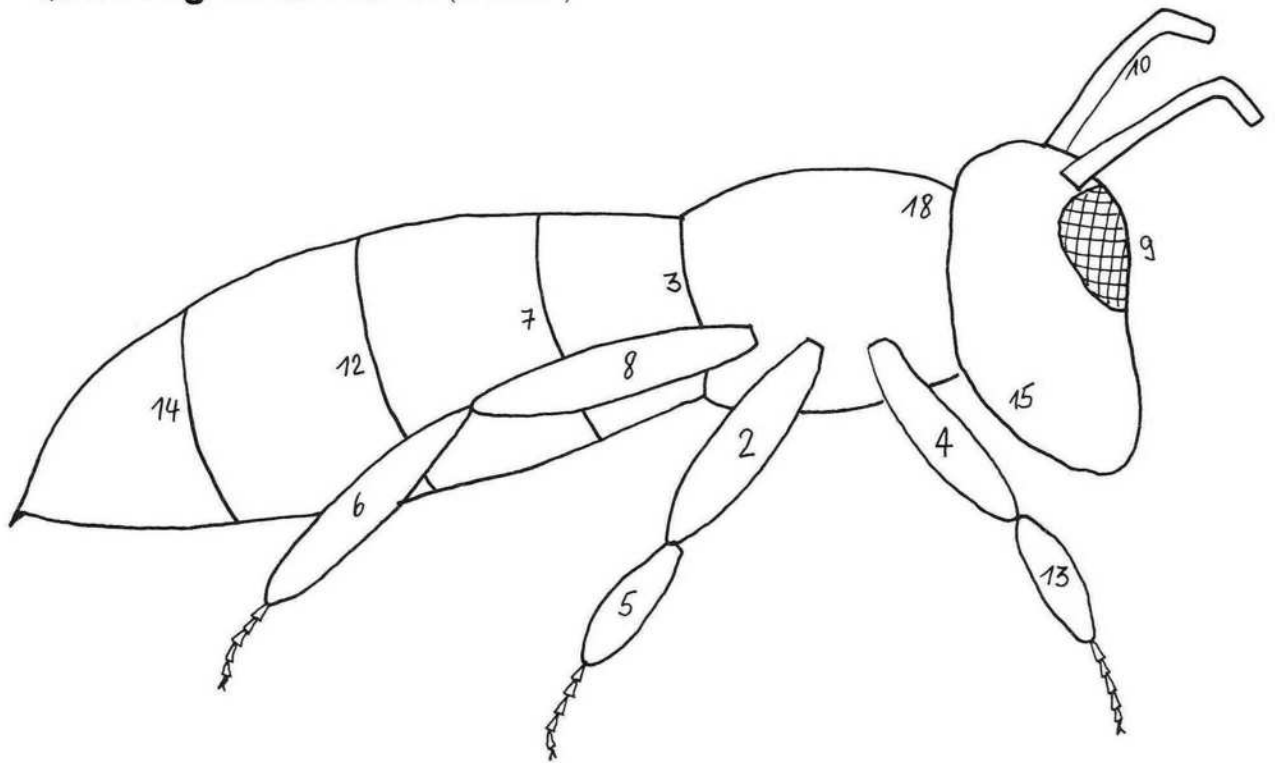
Las flurs, culs resultats sutastrihai,
colurescha cun tgietschen. Ligias ti
ensemen ellas, dat ei la via che Floret
ei sgulaus a casa.

Legn da quadrats (2. classa)

- 1 patrun dils aviuls
 - 2 la flur che veva dau suttetg agl aviul
 - 3 cua . . .
 - 4 sia mumma ei la . . .
 - 5 num dalla femna che vegn avon ella praula
 - 6 veva lagutiu igl aviul
- permiez giu dat ei il num d'ina caussa ch'igl aviul baghegia

Quen cugl aviul Floret (1. classa)

Il resultat da quels quens anflas ti ellas parts digl aviul.
Colurescha ellas culla color perscretta.

mellen

$$7 + 7 = \square$$

$$8 + \square = 15$$

$$7 + 6 - \square = 3$$

brin

$$2 \text{ aviuls} = \square \text{ combas}$$

$$\text{igl apicultur} + \square \text{ aviuls} = 20 \text{ combas}$$

$$3 \text{ aviuls} = \square \text{ combas}$$

grisch

$$15 = 9 + \square$$

$$8 = 17 - 4 - \square$$

$$14 = \square + 1$$

$$8 = \square - 7$$

oransch

$$5 + \square = 7 - 4$$

$$6 + \square = 16 - 8$$

$$11 - \square = 5 + 2$$

violet

$$\text{la mesadad da } 18 = \square$$

